

בעידנא

א. בדף הקודם התחלנו להיפגש עם היסוד של 'בעידנא' (שבת קלב):

היכא אמרינן דאתי עשה ודחי לא תעשה - כגון מילה בצרעת, אי נמי ציצית וכלאים, דבעידנא דמתעקר לאו - קא מוקים עשה (שבשעה עקירת הלאו מקיים את העשה) הכא (בכהן המסיר את נגע הצרעת כדי לעבוד במקדש) בעידנא דמתעקר ללאו - לא קא מוקים עשה.

רב אשי הסביר מדוע מצוות העשה של עבודה במקדש אינה מתירה לכהן להסיר את הצרעת: הוא אינו מקיים את העשה בשעה עקירת הלאו. למדנו את המחלוקת האם ניתן ליישם כלל זה גם בהשבת אבידה. לכהן אסור להשיב אבידה שנמצאת בבית קברות, והעשה של השבת אבידה אינו דוחה את האיסור להיטמא. הגמ' תלתה זאת בכך ש'אין עשה דוחה לא תעשה ועשה' ובטומאת כהנים יש עשה ולא תעשה. הרמב"ן טען שהגמ' בחרה בנימוק אחד אפשרי והיא הייתה יכולה לנמק זאת גם בדברי רב אשי (ב"מ ל):

אבל הכא כי מטמא עבר ליה ללאו ולא מקיים ליה לעשה עד דמהדר ליה (עד שמחזיר את האבידה), ואף על גב דשקיל לה מיד וכגון דקיימא בפתח בית הקברות (ואפילו אם היה לוקח את האבידה מיד) **מכל מקום לא מקיים ליה לעשה עד דמהדר ליה למריה.**

לדבריו, עיקר המצוה הוא השבת האבידה לבעליה, והתהליך הקודם לכך - לקיחת החפץ לבית וחיפוש הבעלים - הוא רק הכשר מצוה. לכן הצורך בקיום המצוה בשעת עקירת הלאו, 'בעידנא', היה גורם לכך שהעשה של אבידה לא היה דוחה את האיסור להיטמא. הר"ן חלק על כך ולדעתו דין 'בעידנא' מתקיים באבידה (ר"ן ב"מ ל):

ואיני אומר כן אלא כהאי גוונא בעידנא דקא עקר מקיים ליה מקרי, דלא ממעטינן מהאי כללא אלא כי ההיא דאמרינן בפ' ר"א דמילה (קל"ב ב') ויקוץ בהרתו ויעבוד, שבשעה שקוצץ בהרתו אינו מתעסק בגופה של מצוה דהיינו עבודה אלא במכשיריה, אבל הכא מעידנא דקא עקר ליה **ללאו מתעסק הוא במצוה עצמה ואע"פ שלא נגמרה מה בכך.**

רב אשי מיעט רק מקרה שבו האדם אינו עוסק בפועל במצוה בשעת הדחיה, ככהן שקוצץ את הצרעת ולא עובד בשעת הקציצה. אך הכהן שנכנס לבית הקברות כדי לקחת את האבידה לביתו עוסק בפועל במצוות השבת אבידה בשעת הדחיה! נטילת האבידה לבית המוצא אינה נחשבת לדעתו כהכשר מצוה אלא חלק אינטגרלי מהמצוה. בדף הזה נמשיך לעסוק בהיקף דין 'בעידנא', ונפתח במסקנה שלמד רבי עקיבא איגר מדברי הר"ן. הפוסקים דנו באדם שמוצא חמץ ביו"ט ראשון של פסח. מצד אחד עליו לבער את החמץ, אך מצד שני החמץ מוקצה. השל"ה התיר לומר לעכו"ם להוציאו מהבית, והמג"א הקשה עליו (תמו, ס"ק ב):

ובשל"ה כתב דיוציא החמץ ע"י עכו"ם דאתי עשה דרבנן דתשביתו (שהרי מדאורייתא די בביטול החמץ בערב החג) **ודחי ל"ת דרבנן דאמירה לעכו"ם, אף על גב דגבי שופר (שנמצא מתחת לגל אבנים) לא שרי אמירה לעכו"ם (שיוציא אותו), שאני התם דבעידנא דמיעקר לאו לא מקיים עשה משא"כ כאן (שבשעת טלטול החמץ מקיים את העשה של השבת החמץ) עכ"ל וצ"ע דהכא נמי אף על פי שנותנו לעכו"ם עדיין אינו מקיים העשה עד שיבערנו מן העולם דהא מיירי לאחר זמן איסורו¹.**

1. לאחר זמן איסורו הישראל לא יכול לתת אותו במתנה לגוי, ועל הגוי לבער את החמץ כדי שהישראל יקיים את מצוות תשביתו.

 מה התיר השל"ה? מהו נימוקו? מה הקשה עליו המג"א?

השל"ה פסק שמצוות תשביתו דוחה את איסור אמירה לנכרי, שכן עשה דרבנן דוחה לא תעשה דרבנן, ולכן מותר לומר לגוי ביו"ט ראשון לבער חמץ. אסור אמנם לומר לנכרי להוציא שופר מתחת לגל של אבנים, אך זאת משום ששם המצוה אינה מתקיימת בשעת עקירת האיסור, בעוד שכאן המצוה מתקיימת באותה שעה! המג"א הקשה עליו: הרי גם כאן המצוה אינה מתקיימת עד שעת הביעור ולא בשעת טלטול החמץ!

 נסה לענות על שאלת המג"א. חשוב: טלטול החמץ לצורך ביעורו דומה להסרת נגף הצרעת לפני העבודה ולהרמת האבנים מעל השופר?

נלמד את תשובתו של רע"א, תשובה שאותה הוא לומד מדברי הר"ן (הגהות רע"א שם, ג): בפשוטו י"ל דבשופר אין הפיקוח הגל התחלה למצוות התקיעה כלל, רק הכנה היא לקיום המצוה להשיג שופר, אבל הכא דנתנה לעכו"ם להוציאה מביתו כולה השבתה היא (האמירה, הטלטול עד השריפה), אלא דלא נגמרה עדיין עד שעת ביעורו מהעולם, משום הכי מיקרי בעידנא, ועיין בנימוקי יוסף פרק ב' דבבא מציעא.

 מהי תשובתו של הרע"א?

רע"א לומד מדברי הר"ן שגם פעולות שנדרשות לצורך קיום המצוה דוחות ל"ת. לכן, גם טלטול החמץ נחשב כחלק מקיום המצוה. נראה שגם רע"א יודה שאין ללמוד מדברי הר"ן אמירה גורפת שהכשר מצוה מוגדר כחלק מקיומה לעניין דחיית ל"ת, אלא שלקחת האבידה לבית או הוצאת החמץ מהבית לצורך שריפתו הן חלק טבעי מתהליך קיום המצוה. ולכן, איסורים שנעקרים תוך כדי הלקיחה וההוצאה נעקרים במהלך קיום המצוה, 'בעידנא'.

ב. נמשיך את המסע במרחבי דין 'בעידנא' בהליכה לדברי התוספות על גזרת חכמים שלא ללבוש ציצית בבגד פשתן. חכמים חששו לכך שאדם יטיל תכלת גם בבגדים שפטורים מציצית, 'כסות לילה', ולכן הם אסרו להטיל ציצית בבגדי פשתן². הגמ' ביבמות מלמדת שחכמים יכולים לבטל דבר מהתורה רק בשב ואל תעשה, בהימנעות מעשייה, אך לא בקום ועשה, בעשייה חיובית כמו לגזור לחלל שבת וכדו'. **התוספות** שואלים על הגזרה שלא להטיל ציצית בבגדי פשתן (יבמות צ): כולוה נמי שב ואל תעשה הוא - וא"ת סדין בציצית היכי הוי שב ואל תעשה דכי מכסה בטלית דבת חיובא היא ואין בו ציצית הרי עובר בידים (וא"כ גזרה שלא להטיל ציצית היא עקירה בקום ועשה) וי"ל דבשעת עיטוף אכתי לא מיחייב עד אחר שנתעטף דכסותך משמע שאתה מכוסה בה.

 מהי שאלת התוספות? מהי תשובתם?

לדבריהם, הגזרה שלא להטיל ציצית בבגדי פשתן היא עקירה בשב ואל תעשה משום שאדם מחויב במצוות

2. רבותינו הראשונים נחלקו בהיקף הגזרה: האם הם אסרו רק להטיל תכלת או גם לבן, גזירה שמא יטיל תכלת.

ציצית רק לאחר לבישת הבגד. לכן, גזרה ללבוש בגד פשתן של ארבע כנפות ללא ציצית אינה נחשבת כעקירת דבר מהתורה בקום ועשה.

התוספות מלמדים אפוא שהחיוב בציצית חל רק לאחר הלבישה, ובעל השאגת אריה לומד מכך שאדם מקיים את המצוה רק לאחר הלבישה, שכן רק אז הוא מחויב במצוה. דבר שהוביל אותו לקושיה יסודית על דבריהם (שאגת אריה סימן לב):

אבל מכל מקום דברי התוס' תמוהין דלמאי שהעליתי שם דהא דשרא רחמנא כלאים בציצית אינו אלא במקום מצוה אבל שלא במקום מצוה לא, אם כן אי סלקא דעתך דאין מצות ציצית חל עד לאחר עיטוף והרי איסור כלאים על כרחך חל בשעת עיטוף, אם כן היכי אמר דכלאים בציצית בעידנא דמיעקר לאו מקיים לעשה, הא הלאו דכלאים קדים לעשה, שהלאו חל בשעת עיטוף והעשה אינו חלה עד לבתר עיטוף. אלא וודאי שמע מינה דהעשה דציצית נמי חלה בשעת עיטוף.

מהי קושיית השאגת אריה?

אם אדם חייב בציצית רק לאחר הלבישה, כך שהוא מקיים את העשה רק אז, איך רב אשי למד את דין 'בעידנא' מציצית וכלאים, 'היכא אמרינן דאתי עשה ודחי לא תעשה' – כגון... ציצית וכלאים, דבעידנא דמתעקר לאו – קא מוקים עשה, הרי הלאו של כלאים נעקר בשעת הלבישה בעוד שהעשה מתקיים רק לאחר הלבישה!

נסה ליישב את קושיית השאגת אריה. חזור לדברי הר"ן שלמדנו לעיל ונסה ליישב את הקושיה לאור דבריו.

ג. הנודע ביהודה יישב את הקושיה לאור דברי הר"ן (נודע ביהודה תנינא, אבה"ע סימן קמא):
אמנם אם נימא כסברת הרנב"ר שהביא הנ"י דכל התחלת המצוה דוחה ל"ת והוי בעידנא דמיעקר לאו קא מקיים העשה, מפני שאי אפשר לגמור המצוה בלתי התחלתה והוי מתעסק במצות עשה, א"כ גם גבי כלאים בציצית הוא ניחא דאף שאינו מקיים העשה עד אחר שנתעטף והלאו דכלאים עובר תיכף בשעת לבישה אפילו הכי מקרי זה בעידנא דמיעקר לאו מקיים העשה, דהא א"א לקיים מצות ציצית אם לא שיתעטף מקודם והוי מתעסק במצוה דבשעת לבישה מתחיל המצוה.

מהו תירוצו של הנודע ביהודה? מהי הגדרת הלבישה לדעתו?

הלבישה דוחה את האיסור משום שגם התחלת המצוה דוחה ל"ת. הלבישה דומה לנטילת האבידה לבית: שתיהן נחשבות לדעת הר"ן כחלק מהמצוה וכתחילת תהליך קיומה. לבישת הציצית ונטילת האבידה נחשבות כך משום שאי אפשר לקיים את המצוה מבלעדיהן, והן ההתחלה של התהליך הטבעי והנורמלי של קיום המצוה.

ד. הנודע ביהודה יישב אפוא את הקושיה על התוספות לאור יסודו של הר"ן. אולם, נלך לתוספות נוסף שיקשה על הדברים. נתחיל במשנה בגיטין על כפיית אדון לשחרר עבד שחציו בן חורין כדי שיוכל לקיים את מצוות פר"ו (גיטין מא):

מי שחציו עבד וחציו בן חורין - עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד, דברי ב"ה; ב"ש אומרים: תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם! לישא שפחה אי אפשר - שכבר חציו בן חורין בת חורין אי אפשר - שכבר חציו עבד, יבטל? והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה, שנאמר: לא תוהו בראה לשבת יצרה! אלא מפני תיקון העולם, כופין את רבו ועושה אותו בן חורין, וכותב שטר על חצי דמיו. וחזרו ב"ה להורות כדברי ב"ש.

המשנה מלמדת אפוא שכופים על אדון לשחרר עבד שחציו בן חורין בשל חוסר יכולתו לקיים את מצוות פר"ו, שהרי הוא אסור בבת חורין ובשפחה. **התוספות** שואלים על כך: מדוע אסור לו לישא בת חורין, שמצוות פר"ו תדחה את האיסור! ובלשונם (ב"ב יג):

כופין את רבו - וא"ת אמאי כופין (לשחרר משום שאסור לו לישא) ליתי עשה דפרו ורבו וידחה לא תעשה דלא יהיה קדש ואומר רבינו יצחק חזק דבעידנא דמיעקר לאו לא מקיים עשה דמשעת העראה קא עקר ללאו ועשה דפרו ורבו לא מקיים עד גמר ביאה (שכן רק אז ביאתו ראויה להוליד).

מהי תשובת התוספות?

העשה אינו דוחה את האיסור משום שהאיסור נעקר לפני קיום המצוה. האיסור נעקר בתחילת הביאה, בשעת 'העראה' שנחשבת כביאה לעניין איסורי ביאה, בעוד שהעשה מתקיים רק בגמר ביאה, 'ועשה דפרו ורבו לא מקיים עד גמר ביאה'. העשה מתקיים רק בגמר ביאה משום שרק אז הביאה ראויה להוליד.

חזור אל יסודו של הר"ן ואל השימוש של הנודע ביהודה בדברים, והוכח מדברי התוספות שהם חולקים על כך!

הר"ן לימד שנטילת האבידה לבית נחשבת כחלק מקיום המצוה בשל היותה חלק מהתהליך. האחרונים הסבירו לאור דבריו מדוע לבישת הציצית נחשבת כך למרות שאדם מקיים את המצוה רק לאחר הלבישה: לבישת הציצית היא חלק מהתהליך הטבעי והנורמלי של קיום המצוה. והנה, התוספות מחדשים שאפילו תחילת הביאה אינה נחשבת כך ונראה שהם חולקים על יסוד הר"ן, ולכל הפחות על יישומו של הנודע ביהודה.

כך טוען ר' אשר וייס, **המנחת אשר** (ב"ב סימן ח):

ולפי זה נראה פשוט דהתוס' בב"ב הנ"ל חולקים על שיטת הר"ן וסבירא להו כחולקים עליו דתחילת ביאה ודאי לא גרע במצוות פו"ר מאסיפת האבידה במצות השבתה, דהלא אי אפשר כלל לעשות גמר ביאה ללא תחילתה וזה פשוט מאוד, והתוס' הרי כתבו דבתחילת הביאה אין עדל"ת ועל כרחק זה משום דעיקר המצוה הוא רק בסופה שעל ידה ראויה האישה להתעבר, וזה כשיטת החולקים על הר"ן.

ה. מסקנה זו שהתוספות חולקים על הר"ן משיבה את שאלת השאגת אריה למקומה, ונשוב בקצרה על הדברים: התוספות מחדשים שאדם מחויב במצוות ציצית רק לאחר לבישת הבגד³. השאגת אריה למד מכך שאדם מקיים את המצוה רק לאחר הלבישה, שכן רק אז חל החיוב, והקשה: אם כך הרי שאיסור כלאים שעליו עוברים בשעת הלבישה נעקר לפני קיום המצוה! הנודע ביהודה יישב את הקושיה לאור שיטת הר"ן: לבישת הציצית נחשבת כחלק מקיום המצוה כשם שנטילת האבידה נחשבת כך. אולם, התוספות עצמם הרי סוברים שמצוות פרו ורבו אינה דוחה ל"ת משום שאדם עובר על האיסור בתחילת הביאה ואת המצוה הוא מקיים רק בגמר הביאה. ואם אפילו תחילת הביאה אינה נחשבת לדעתם כחלק מקיום המצוה לעניין עשה דוחה לא תעשה, אז ודאי שנטילת האבידה לבית ולבישת הציצית לא יחשבו כך, וחוזרת השאלה למקומה.

נלמד את תשובתו היסודית של ר' אלחנן וסרמן בקובץ הערות. כהקדמה לדבריו נפגש עם קושייתו של המנחת חינוך על דברי התוספות. המנחת חינוך מוכיח ממספר מקומות שעיקרה של מצוות פרו ורבו הוא לידת הילדים ולא מעשה הביאה. נלמד מקצת דבריו, דברים בהם הארכנו בנושא מצוה הבאה בעבירה⁴ (מנחת חינוך א):

המ"ע היינו הבנים והבעילה הוא רק הכשר מצוה דאי אפשר בלא זה, והראיה דאם לא הוליד וכן אם מתו הבנים לא קיים המצוה.

בעקבות תפיסה יסודית זו מקשה המנחת חינוך על דברי התוספות שלמדנו לעיל (שם):

ועל פי הנ"ל איני מבין דברי התוס' ב"ב די"ג ד"ה כופין וחגיגה ד"ב ע"ב שהקשו דליתי עשה דפרו ורבו לדחות הלא תעשה דלא יהיה קדש ותירצו דלא הוה בעידנא דהלא תעשה היא בשעת העראה והעשה היא בגמר ביאה. ולפי הנ"ל הנה בגמר ביאה גם כן לא קיים העשה והגמר ביאה אינו אלא הכשר מצוה דאי אפשר להוליד בלא זה אך לפי זה הוי ההעראה גם כן הכשר מצוה דאי אפשר בלא זה.

מהי שאלת המנחת חינוך על חילוק התוספות בין גמר הביאה לתחילתה?

מה ההבדל בין גמר ביאה ובין תחילתה, הרי שניהם רק הכשר מצוה! המצוה היא לידת הבנים ולא הביאה ואם כן אין הבדל בין גמר ביאה ובין תחילתה!

כותב ר' אלחנן וסרמן (קובץ הערות יבמות סימן ט):

והנה במנחת חינוך מצוה א' [אות (ב') י"ד] הקשה על דברי תוס' הנ"ל, דאפילו בגמר ביאה ג"כ לא קיים המצוה, עד שיוולדו הבנים... אלא דקושיתו הראשונה, לכאורה תיקשי, דע"י הביאה גרידא לא נתקיים כלל אפילו חלק מהמצוה. ונראה לומר דאף דקיום המצוה הוא רק בלידת הבנים, מכל מקום מעשה המצוה מה שמוטל על האדם לעשות, היא הביאה, דהלידה באה אחר כך מאליה בידי שמים, וכהאי גוונא חשיב שפיר בעידנא, דלא בעינן לקיום המצוה בשעת עבירת הל"ת, אלא סגי במעשה המצוה גרידא, ומשום הכי בגמר ביאה חשיב בעידנא, אבל ההעראה אינה ממעשה המצוה, אלא הכשר להמעשה, ועל כן לא הוי בעידנא. והכא נמי לענין ציצית, אף דקיום המצוה הוא לאחר הלבישה, אבל מעשה המצוה המוטלת על האדם לעשות היא הלבישה, וחשיב בעידנא.

3. כדי להסביר מדוע גזרה שלא להטיל ציצית בבגדי פשתן נחשבת כעקירת דבר בשב ואל תעשה - שהרי לכאורה לבישה של הבגד ללא ציצית היא עקירה בקום ועשה.

4. ראה בדף 59.

דבריו של ר' אשר וייס שצועד בדרכו של ר' אלחנן יבהירו יותר את הדברים (שם):
 ליישב קושיית השאג"א לדברי התוס' דעשה דציצית יש רק לאחר שהוא מלובש כבר ולא
 דכלאים יש בשעת לבישה, דא"כ איך אומרים בכלאים בציצית עדל"ת דהרי אין זה בעידנא
 דבשעת לבישה עובר בלאו ואינו מקיים העשה עד לאחר הלבישה, וביאר הגר"א וסרמן זצ"ל
 דבעדל"ת אזלינן בתר מעשה המצוה ולא בתר קיום המצוה, ואף שאינו מקיים מצות ציצית
 אלא אחרי שהוא מלובש, מכל מקום מעשה המצוה הוא במעשה הלבישה כיון שקיום המצוה
 הוא בשוא"ת, דהיינו במה שיש ציצית בבגדו א"כ מעשה המצוה הוא במעשה הלבישה, ואם כן
 יש לומר כן גם במצות פו"ר דאף שעצם המצוה הוא במה שיש לו בנים כדברי המנ"ה, מכל מקום
 מעשה המצוה הוא הביאה שעל ידיה יש לו בנים ושפיר אמרינן בגמ"ב עדל"ת, אבל תחילת
 הביאה אינו אלא הכשר כיון שאין אשה מתעברת על ידה.

מהי תשובתו של ר' אלחנן על שאלת השאגת אריה? מה ההבדל בין לבישת הציצית
 שנחשבת כחלק מקיום המצוה ובין תחילת הביאה? נסה לנסח את הדברים ככלל.

לדבריו, לדעת התוספות המושג הקובע לעניין עשה דוחה לא תעשה ודין 'בעידנא' הוא 'מעשה המצוה'. לכן
 לבישת ציצית נחשבת כקיום המצוה ויש בכוחה לדחות איסור, שכן הלבישה היא מעשה המצוה של מצוות
 ציצית. לכן גמר הביאה יכול לדחות את האיסור, שכן גמר הביאה הוא מעשה המצוה של מצוות פרו ורבו,
 השלב שבו הביאה ראויה להוליד. לעומת זאת, תחילת ביאה שאינה ראויה להוליד אינה נחשבת לדעת
 התוספות כמעשה המצוה אלא רק הכשר מצוה, ואין די בהכשר מצוה כדי לדחות ל"ת.

שאלות להתבוננות וסיכום:

1. מניין למד השאגת אריה שלדעת התוספות אדם מקיים מצוות ציצית רק לאחר לבישת הציצית
 ולא בשעת הלבישה? מה הוא הקשה על דבריהם?
2. מהי תשובתו של הנודע ביהודה על קושיית השאגת אריה?
3. כופין את רבו - וא"ת אמאי כופין ליתי עשה דפרו ורבו וידחה לא תעשה דלא יהיה קדש
 ואומר רבינו יצחק חדא דבעידנא דמיעקר לאו לא מקיים עשה דמשעת העראה קא עקר ללאו
 ועשה דפרו ורבו לא מקיים עד גמר ביאה.
4. הסבר את דברי התוספות. הוכח מהדברים שהם חולקים על הר"ן באבידה. מהי המחלוקת? חזור
 אל תשובתו של הנודע ביהודה לקושיית השאגת אריה והקשה עליה לאור הדברים.
4. היזכר בקושייתו של השאגת אריה והסבר את תשובתו של ר' אלחנן וסרמן. נסה לנסח את
 הדברים ככלל שיקבע אילו פעולות ייחשבו לדעת התוספות כחלק מקיום המצוה לענין דין
 'בעידנא'.